

ÄMNE: HISTORIA

BÖNDERNAS BYGGANDE I HÄLSINGLAND

Det är tidigt 1800-tal. Överallt på landsbygden i Hälsingland byggs det. Det timras, snickras, muras och målas, det byggs stort i två våningar med många fönster och många rum med vackra inredningar och inte sällan ett helt extra bostadshus på gården. Det är en byggboom utan like! Hälsingarna var kända för att bygga bra hus, det hade folk berättat om ända sedan 1600-talet. Men nu, när förbättrade metoder inom jordbruket gjorde att inkomsterna ökade, slogs alla rekord.

Fria och självständiga bönder

Det slitsamma jordbruksarbetet var grunden i försörjningen. Genom sättet att använda sig av både skog, myr, äng och åker kunde man hålla många djur. Djuren gav gödsel som lades på åkrarna och gjorde att skördarna blev relativt goda. Framför allt kunde alltmer mark användas till linodling. De inkomster man fick genom att sälja smör och linnetyger gav pengar. I södra Sverige fanns adelsmän som kunde beskatta bönderna eller lägga beslag på deras jord. I Hälsingland fanns ingen adel och bönderna kunde behålla sina inkomster och investera i byggnader. Bönderna var självständiga och de fick en särställning i samhället. Vissa fick förtroendeuppdrag, som att bli riksdagsmän eller nämndemän.

Linnet och skogen

Linnet gav stora inkomster, men i mitten av 1800-talet började det konkurreras ut av bomullen. Det var ungefär samtidigt som skogen avstyckades och delades upp bland bönderna och fick ett ekonomiskt värde. Längs kusten växte sågverken fram och dit kunde timmer säljas.

Krig och fred i Hälsingland

I Världsarvskonventionen kan man läsa att idén om världsarv i grunden är ett fredsprojekt. Hälsingegårdarna är i sig ett bevis för vad som kan ske när människor får verka i fred, i ett land utan krig. Det har inte varit krig på Hälsinglands jord sedan 1721, något som skiljer sig från nästan alla andra länder på jorden. Det har också gjort det möjligt att samma gård har kunnat utvecklas och brukas i samma släkt i flera århundraden.

LEKTION 1

Dramatisera ett husförhör

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får förståelse för vad ett husförhör var, varför prästen/kyrkan höll husförhör och hur ett sådant gick till.

Husförhör

Husförhören var förr en viktig del i livet på gårdarna runt om i Sverige. I hälsingegårdarna hölls återkommande husförhör där prästen kontrollerade kristendomskunskaperna hos människorna på gårdarna.

Från slutet av 1600-talet och tvåhundra år framåt hölls husförhör i Sverige. Det var prästen i församlingen som varje år åkte hem till folk och kontrollerade och betygsatte läskunnigheten, människornas bibelkunskaper och kunskaper i Martin Luthers lilla katekes. Det innebar att prästen förhörde alla som bodde på gården om vad de kunde om Gud och Jesus och den bibliska historien. Med sig hade han en Husförhörslängd eller en Församlingsbok där alla gårdarna stod uppskrivna liksom människorna som bodde där. Efter besöket antecknade prästen hur mycket de kunde och om det hade hänt något särskilt under året som gått. Detta skedde i en tid innan skolan var utbyggd. Man kan säga att kyrkan på så sätt bidrog till att öka läskunnigheten bland befolkningen.

Om man inte godkändes på husförhöret fick man varken gå till nattvarden eller gifta sig. Endast de totalt obildbara gavs dispens. I kyrkoböckerna kan man ibland se att dessa personer benämndes som ”mindre vetande” eller ”trög”. När det allmänna skolväsendet byggdes ut kom husförhören så småningom att tappa sin betydelse. Den allmänna folkskolan kom i gång år 1842 och sakta men säkert dör husförhöret ut.

Uppgift

Husförhör i Katthult

Lyssna till när Astrid Lindgren läser ur *Emil i Lönneberga, husförhör i Katthult*

05:22 minuter lång: <https://www.youtube.com/watch?v=UKgHXwc2W7c>

Diskutera

- När pigan Lina får frågan av prästen vilka våra första föräldrar var (de två människor Gud skapade först) svarar hon Tor och Freja. Hur kommer det sig att hon svarar så? Vad trodde man på innan kristendomen?
- Efter husförhöret hade man ofta en stor festmåltid. Varför hade man det tror ni?
- Titta på husförhörslängder (församlingsboken) och försök läsa vad som står i källan. Vad är det för källa? Vad får man reda på? Varför betygsätts bibelkunskaperna tror ni? Är det något man inte får reda på?

Övning

Dramatisera ett klassrumsförhör

Dramatisera ett klassrumsförhör. Läraren går igenom några basdelar av kristendomen och håller sedan ett ”klassrumsförhör”. Låt någon av eleverna läsa högt ur Luthers lilla katekes (till exempel några av de tio budorden). Ställ olika frågor till eleverna exempelvis när uppstod Jesus igen från de döda? Anteckna allt eleverna säger och skriv därefter ett klassrumsprotokoll för hur det gick för eleverna. Tips! Låt gärna eleverna få vara en annan person, exempelvis en elev i skolan för 100 år sedan, om du tror att det kan upplevas som jobbigt för dem att vara sig själva. Hur gick ”klassrumsförhöret” för eleverna? Hur upplevde eleverna det? Hur tror eleverna att det kunde kännas för personerna som blev förhörda förr?

De tio budorden (Luthers lilla katekes):
<https://www.svenskakyrkan.se/lilla-katekesen>

<https://sok.riksarkivet.se/kyrkoarkiv?Arkivsok=Ljusdal&Lan=G%c3%a4vleborgs+l%c3%a4n&lf=Ladda+arkiv&PageSize=100&Arkiv=SE%2fHLA%2f1010113&tab=serie#tab>

Ljusdals kyrkoarkiv församlingsbok, Heden Nr 1

Heden Nr 1, Gores Öppningland												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Carl Erik Beckman	1899/11		v	57 1/2	187			1.12.9.88			1
2	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						2
3	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						3
4	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						4
5	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						5
6	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						6
7	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						7
8	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						8
9	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						9
10	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						10
11	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						11
12	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						12
13	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						13
14	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						14
15	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						15
16	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						16
17	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						17
18	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						18
19	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						19
20	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						20
21	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						21
22	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						22
23	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						23
24	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						24
25	Carl Erik Beckman	1864/4		v	3	170						25

LEKTION 2

Olika levnadsöden kring en Hälsingegård

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får undersöka och reflektera kring olika livsöden och får en inblick i hur livet kunde vara för olika grupper i samhället på 1800-talet. Ett samhälle där välbärgade bönder, torpare, soldater, hantverkare, daglönare, drängar, pigor, inhysesfolk, fattighjon, romer och resande levde och arbetade sida vid sida.

Se bilden

Låt eleverna titta på bilderna på Töfves Karin Olsdotter, Jonas Olsson och "Stor-Johan" Åsberg. Det finns tyvärr ingen bild på Jonas Wallström, däremot en bild på hans schablontapet från världarvsgården Gästgivars.

Frågor till eleverna

- Vad föreställer bilden?
- Vilken tid rör det sig om?
- Vad jobbade hen med?
- Vilken samhällsklass tillhör hen?

Berätta om de olika personerna. Låt därefter eleverna jämföra personerna med varandra. Vilka är likheterna? Vilka är skillnaderna? Vad berättar Töfves Karin Olsdotter, Jonas Olsson, "Stor-Johan" Åsberg och Jonas Wallström om livet i Hälsingland på 1800-talet?

Levnadsöden på gårdar

Töfves Karin Olsdotter

Karin Olsdotter, även kallad Töfves-Karin, föddes 1838. Hon var en av de människor som levde i och vid sidan av bondesamhället på 1800-talet. Karins pappa föddes på hälsingegården Lars-Jons i Långhed (Alfta) men hade många syskon vilket gjorde att han inte fick arva särskilt mycket. Själva gården gick till ett äldre syskon. Det

innebar att Karin växte upp i en betydligt fattigare miljö än sin pappa. Hon växte i stället upp i ett enkelt torp. Karin fick under sitt liv uppleva hur de stora hälsingegårdarna Pallars och Jon-Lars timrades upp, målades och utsmyckades. De som idag är två av de sju världsarvsgårdarna. Själv växte hon upp i en helt annan miljö som präglades av fattigdom, trots att hennes far från början kom från ett rikt hemman.

Karin gifte sig med soldaten Jonas Svänn. Han var änkeman och hade från ett tidigare äktenskap två barn. De hette Anna och Lars. Hans tidigare fru hade dött vilket innebar att Karin fick ta hand om barnen. Tillsammans fick Karin och Jonas två barn, men ingen av dem levde längre än några månader. Äktenskapet blev

också kort och efter ungefär ett år dog maken Jonas. Som dödsorsak anges i dödsboken ”8 dagars dilirium slutade med blödning”. Med andra ord drack Jonas mycket, så spriten tog honom.

Karin arbetade som brevbärare. Under många år arbetade Karin dagligen i ur och skur med att bära ut post mellan Alfta och Långhed i Hälsingland. Dagligen gick Karin en sträcka på drygt 1,5 mil. Under sitt arbetsliv kan man uppskatta det till att hon gick över 7000 mil. En sträcka som motsvarar att vandra från norra till södra Sverige fyra gånger.

Karins motto var ”Posten skär fram i alla vär”. Oavsett väder skulle alltså posten ut. När hon burit ut sitt sista brev flyttade hon till fattighuset. Där hamnade de människor som inte hade några pengar eller någon som kunde försörja dem. Varför kallades Karin för ”Töfves Karin”? I förhörsboken ser man anteckningen ”kallad Töfvan”. Om detta är ett smeknamn eller ett öknamn vet vi inte.

Jonas Olsson

Jonas Olsson föddes 1832 och levde hela sitt liv i Gammelgården, även kallad Bortom Åa. Den gård som idag är en av de sju världsarvsgårdarna. Huset har anor från 1600-talet då finska invandrare kom till bygden. De hade lockats till Sverige av Gustav II Adolf, som i ett kungabrev från 1622 utlovade skattefri jord åt den som brukade marken i Östra Dalarna. År 1671 slog sig den första bosättaren Sigfrid Markusson ned i byn Fågelsjö. Det är en av Sigfrids söner Olof Sigfridsson som var den förste bonden på Bortom Åa. Gården stannade i samma släkts ägo under sju generationer. Jonas farfar Per Olsson lät bygga Gammelgårdens nuvarande gamla mangårdsbyggnad, som från början endast hade

en våning. Huset och gården var de största i byn.

Jonas föräldrar Olof Persson och Brita Halv-arsdotter fick tre söner varav Jonas var den yngste. Modern Brita dog 1839. Då var Jonas endast sju år gammal. Det var ofta den äldsta sonen som ärvde gården förr. År 1853 överlät fadern Olof gården till Jonas, trots att han var yngst i brödraskaran. Jonas var då endast 20 år gammal och alltså inte myndig. En trolig orsak till att gården överlätits till Jonas, trots att han var så ung, kan vara att fadern enligt husförhörsboken var högeligen begifven på fylleri och alltså inte förmodade sköta gården själv. Jonas gifte sig med sin kusin Sigrid Andersdotter år 1858. Tillsammans får de fem döttrar men bara en av dem klarade sig till vuxen ålder. Det var den yngsta dottern Kristina.

Jonas skrev nästan dagligen dagbok under flera år. Han skrev om vädret, hans olika arbeten, lite om familjen och tjänstefolket och mycket mer. Det är tack vare Jonas dagböcker som vi vet mycket om gården, byn Fågelsjö och om hur livet på en hälsingegård kunde vara under 1800-talet. Jonas var en mångsysslare. Han var byns storbonde som ägde mest mark och skog. Han var en skicklig smed som tillverkade mycket av de verk-

tyg och redskap som finns kvar än idag på gården. Utöver detta var Jonas också nämndeman i Västra Hälsinglands tingslag, vilket betyder att han fick göra en hel del resor i tjänsten.

Jonas dog år 1895 av akut mag-och tarminflammation. Han var då 63 år gammal. Gården övertogs då av dottern Kristina. Kristina gifte sig med sin syssling Mårten Persson. De fick inga barn. När Kristina dog 1943 testamenterades gården till dåvarande Los kommun (idag Ljusdals kommun). Gården är idag museum och en av de sju världsarvsgårdarna.

”Stor-Johan” Åsberg

Förtennaren och gårdsfarihandlaren Per Johan ”Stor-Johan” Åsberg. Fotografierna är från Alfta hembygdsförening. Förtennare var en person som reparerade kopparkärl. Gårdsfarihandlare var en person reste mellan gårdarna för att sälja varor.

”Stor-Johan” försörjde sig som förtennare, kopparslagare och gårdsfarihandlare. Bilderna är tagna omkring 1920-talet. Johan levde mellan 1861 och 1940.

Johan var av resandesläkt och ska ha rest runt i Mellannorrland och förmodligen även i Norge. När Johan blev äldre arbetade han främst i

Dalarna och i Hälsingland. Hans arbeten ansågs av folket i byarna vara av högsta kvalitet och han var en aktad yrkesmänniska. Han var billig att anlita och välkomnades till gårdarna. I de skriftliga källorna sägs det att han var analfabet, vilket innebär att han inte kunde läsa eller skriva. Han sägs ha varit mycket hänsynsfull och ömsint och han brydde sig mycket om djur.

Johan återkom regelbundet till vissa gårdar för härbärke och gjorde därifrån utflykter för att samla in kärl i bygden som skulle repareras. På sommaren lastade han redskapen på en vagn. På vintern använde han kälke. Johan var känd för att göra ett bra arbete och berättade gärna om platser han besökt. Johan kunde resa ensam men ofta också tillsammans med en hel familj som reste runt.

Johans släkt var resandefolk sedan flera generationer. Resande är ofta svåra att spåra i arkiven då de reste runt mycket. En av Johans förfäder uppges ha varit ”djurläkare” och om hans bror finns antecknar om ”hästbytare” som ibland vistas ”på okänd ort”. Ofta blev de resande illa bemötta och möttes av diskriminering och förföljelse.

Johan ville göra ett gott och noggrant arbete och gillade inte när andra förtennare fuskade

Gästgivarstapeten.

med bly i tennet. Han tyckte inte om bilismen och gillade inte att stressa. Johan dog 1940 och det berättas att han då vistades i en gård i Arbrå. Han ska ha rest sig upp, tittat ut genom fönstret och sagt: "Så mycket folk det är ute på gården". Därefter fallit omkull och avlidit av ett slaganfall. Det vi idag kallar för en stroke.

Att arbeta med metallhantverk som förtenning och kopparslageri har historiskt sett varit vanligt bland resande i Sverige. På gårdarna förr fanns det ofta stora kopparkärl, kaffepannor och kopparbunkar som användes när man lagade mat över öppen eld eller på vedspis. De behövde förtennas. Det är en behandling av metallytor i kopparkärl där man lägger på ett lager tenn som skyddar kopparmetallen under. Förtenningen av dessa kärl var livsviktig för att man inte skulle bli förgiftad av kopparoxid, det vill säga när kopparen vittrade sönder.

Förtenning var en kunskap som människorna som ägde gårdarna ofta inte kunde eller hade tid med. Förtenningen gjordes därför av personer som reste runt på landsbygden och var specialiserade på detta arbete. Denna typ av arbete förutsatte dock rörlighet. Utrustningen till förtenningsarbeten var relativt lätt att frakta och förflytta sig med. Tillgången till förtenningsarbeten minskade dock med industrialiseringen och efter andra världskriget blev det vanligare att köpa nya föremål än att förtenna om de gamla kopparföremålen. Människor som länge tjänat sitt uppehälle på detta hantverk fick då hitta andra sätt att försörja sig.

Jonas Wallström

Dekorationsmålaren och schablonmästaren Jonas Wallström är kanske mest känd idag för sitt interiörmåleri i världsarvsgården Gästgivars i Vallsta.

Född Jonas Andersson i Vallsta 1798. Han var son till soldaten Anders Krok och Margareta Jonsdotter. Jonas växer upp under enkla förhållanden och trots att ingen i hans släkt varit verksam inom målaryrket så väljer Jonas just den banan. Mellan åren 1814–1821 är han bosatt i Hudiksvall och var där lärling till målarmästaren Anders Winberg. Några år senare, 1823, reser Jonas till Stockholm och lär av målarmästare Erik Gustaf Söderberg. Han var även gesäll en period under hovmålaren Carl Fredric Torsselius. Jonas blir kvar i Stockholm i åtta år.

Efter gedigen utbildning återvänder han till Hälsingland år 1831. Han gifte sig samma år med Karin Jonsdotter från Bollnäs. Tillsammans fick de fem döttrar. Jonas utmärkte sig i trakterna kring mellersta Ljusnandalen när det kom till schablonmåleri. Ingen annan målare hanterade schablonerna med samma noggrannhet eller använde lika avancerade mönster som Jonas. Han behärskade många tekniker och han använde sig ofta av kombinationer av tryckta bårder, schabloner och frihandsmålning. Kärnan i hans verksamhet var det interiöra måleriet i traktens bondgårdar men han målade även möbler och tavlor. Jonas blir kvar hemma i Hälsingland resten av sitt liv och avlider 1862 av lungshot.

Det var Jonas som anlätades för att dekorera rummen på gården Gästgivars. Den schablonmålade Gästgivarstapeten lanserades av företaget Duro som tryckt tapet under 1960-talet. Den är fortfarande än idag en populär tapet!

*Jonas Olsson nämdeман
i Västra Hälsinglands tingslag.*

*Töfves Karin Olsdotter.
Alfta socken hembygdsförening.*

*Stor-Johan, fotograf Per Persson.
Alfta sockens hembygdsförening.*

LEKTION 3

Rätten att aga barn och anställda

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får reflektera över människors levnadsvillkor och rättigheter.

Rätten att slå sina anställda

Anställd arbetskraft på en gård kunde som bestraffning få stryk, då husbonden hade rätt att aga pigorna och drängarna. Lagstiftningen kring husagan ändrades genom åren och begränsades alltmer under andra hälften av 1800-talet. År 1920 togs husbondens rätt att slå sina anställda bort helt och hållet.

Jonas Olsson var storbonde och ägde gården Bortom Åa i Fågelsjö. Jonas hade flera anställda som bodde och arbetade på gården. Han skrev i princip dagbok varje dag. I dagboken har Jonas skrivit om vädret, människorna på gården och hans olika arbetssysslor. År 1861 skrev Jonas och beklagade sig över hans lata drängar som han ansåg att han hade bekymmer med. Den 31 maj 1861 hade Jonas Olsson svårt att väcka sina två drängar Per och Anders på morgonen. Han fick till slut själv gå ut och utfodra hästarna.

Jonas skriver hur den nya lagstiftningen kring husagan fick tråkiga konsekvenser för honom. Husagan hade upphävts. Om tjänstehjonen var motsträviga skulle man enligt nya lagstiftningen anlita närmaste kronobetjänt (lokal tjänsteman) och be om hjälp. För Jonas Olsson var närmaste kronobetjänt 3 mil bort.

Barnaga - rätten att slå barn

Barnagan var något som skulle fostra barnet och ansågs i Bibeln vara en viktig del av barnens uppfostran. Aga ansågs inte vara samma sak som misshandel och före år 1902 var föräldrarna till och med skyldiga att aga sina barn om de hade gjort något dumt. Även i skolan förekom fysisk

bestraffning av eleverna. År 1958 förbjöds aga i skolan och lärarna fick inte längre slå eleverna. År 1979 förbjöds våld mot barn helt. Sverige var då första land i världen att genomföra lagstiftningen.

Uppgift

Jonas Olssons dagboksanteckningar
Läs Jonas Olssons dagboksanteckning och fundera över:

- Vad skriver Jonas?
- Varför är Jonas upprörd?
- Vilka reflektioner väcker hans anteckningar?

Aldrig våld

Astrid Lindgrens tal *Aldrig våld* efter att ha vunnit den tyska bokhandelsfredspris 1978 (13:17 min lång): https://www.youtube.com/watch?v=qoFv_gBxiBQ

Diskussionsfrågor till Astrids tal *Aldrig våld*:

- Vad handlar Astrids tal om?
- ”Spar på riset och du fördärvar pilten” från det gamla testamentet. Vad menas med detta?
- Vad menar Astrid formar en människa?
- Välj ut ett stycke som du fastnade för i talet och förklara varför du valt det stycket. Tycker du det är svårt att förstå vad hon menar? Talade stycket till dig på något sätt?

Fördjupningsmaterial

Barnkonventionen: https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Grants_dsa&utm_content=fixed_url&CID=06345&gad_source=1&gclid=EA1aIQobChMIqNqQ66DZigMVrkGRBR21mCbEEAAYAiAAEgK_ofD_BwE

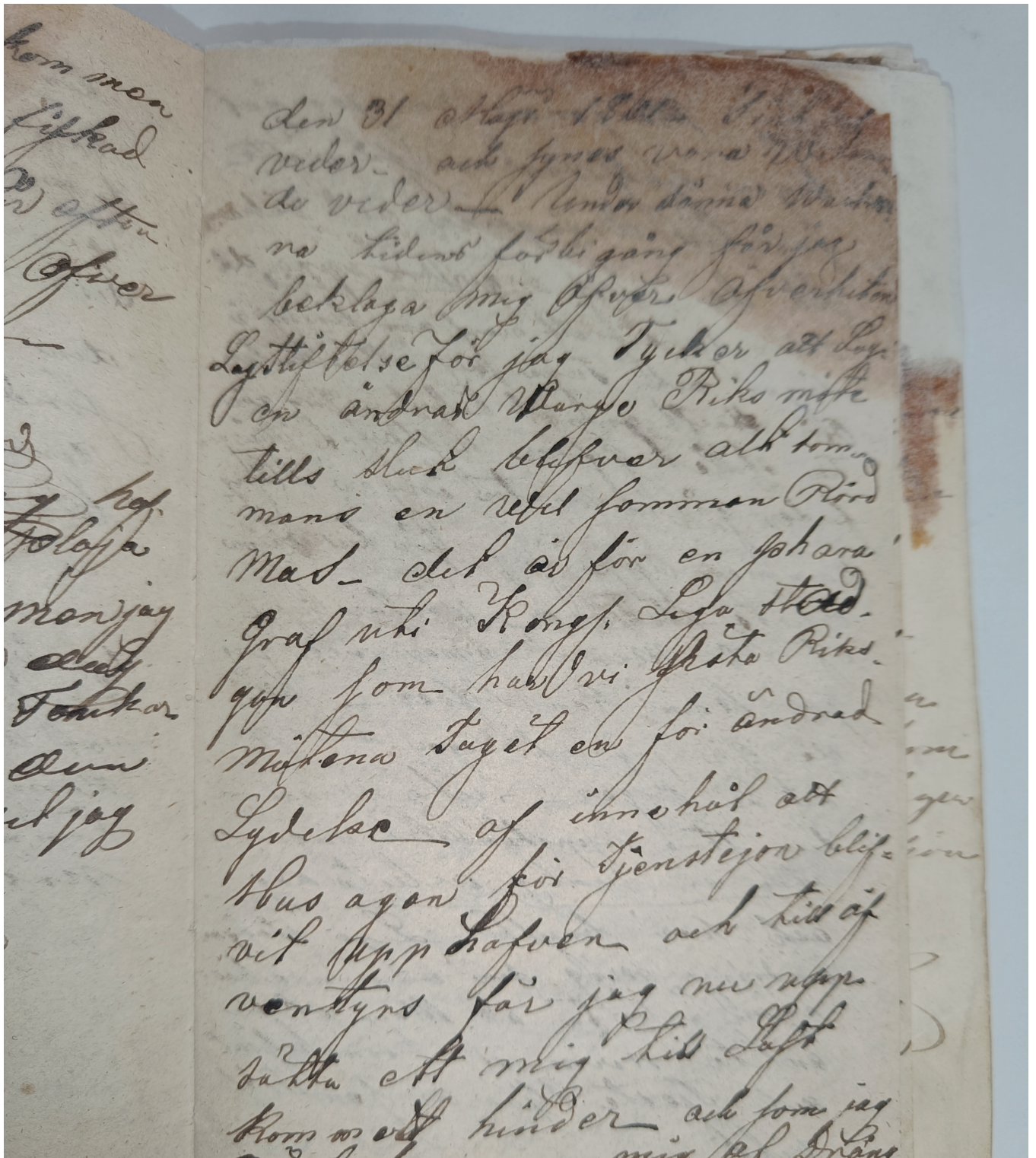
Min hand är icke begåfvad att föra en skikliger

penna, Fågelsjöbonden Jonas Olssons dagbok
1851-1892, Eva Heggstad (red), 2009.

Ur Jonas Olssons dagbok:

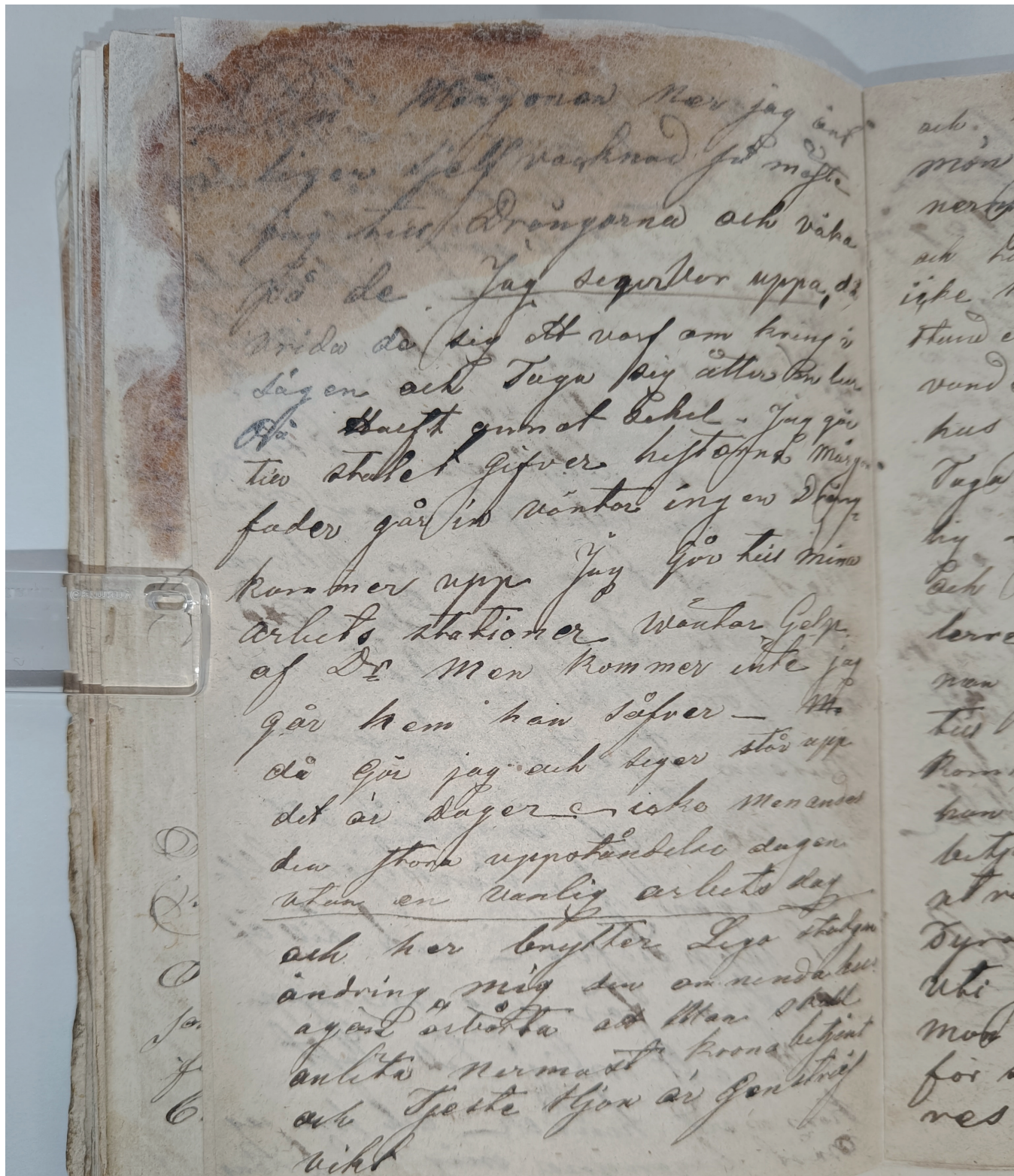
Den 31 Maji 1861. Fint solväder och synes vara
Wikande väder. Under dänne Wackra tidens
förbigång får jag beklaga mig öfver öfverhetens
Lagstiftelse för jag Tycker att Lagen ändras warje

Riksmöte tills slut blifver alt sammans en wel
sammanRörd Mos. Det är för en pharagraf uti
Kongl.Lego stadgan som har vid sista
Riksmötena Tagit en för ändrad Lydelse af
innehål att Husagan för Tjenstejon blifvit
upphäfven och till äfventyrs får jag nu uppsätta
ett mig till Last kommet hinder och som jag måst
begangna mig af Dräng.

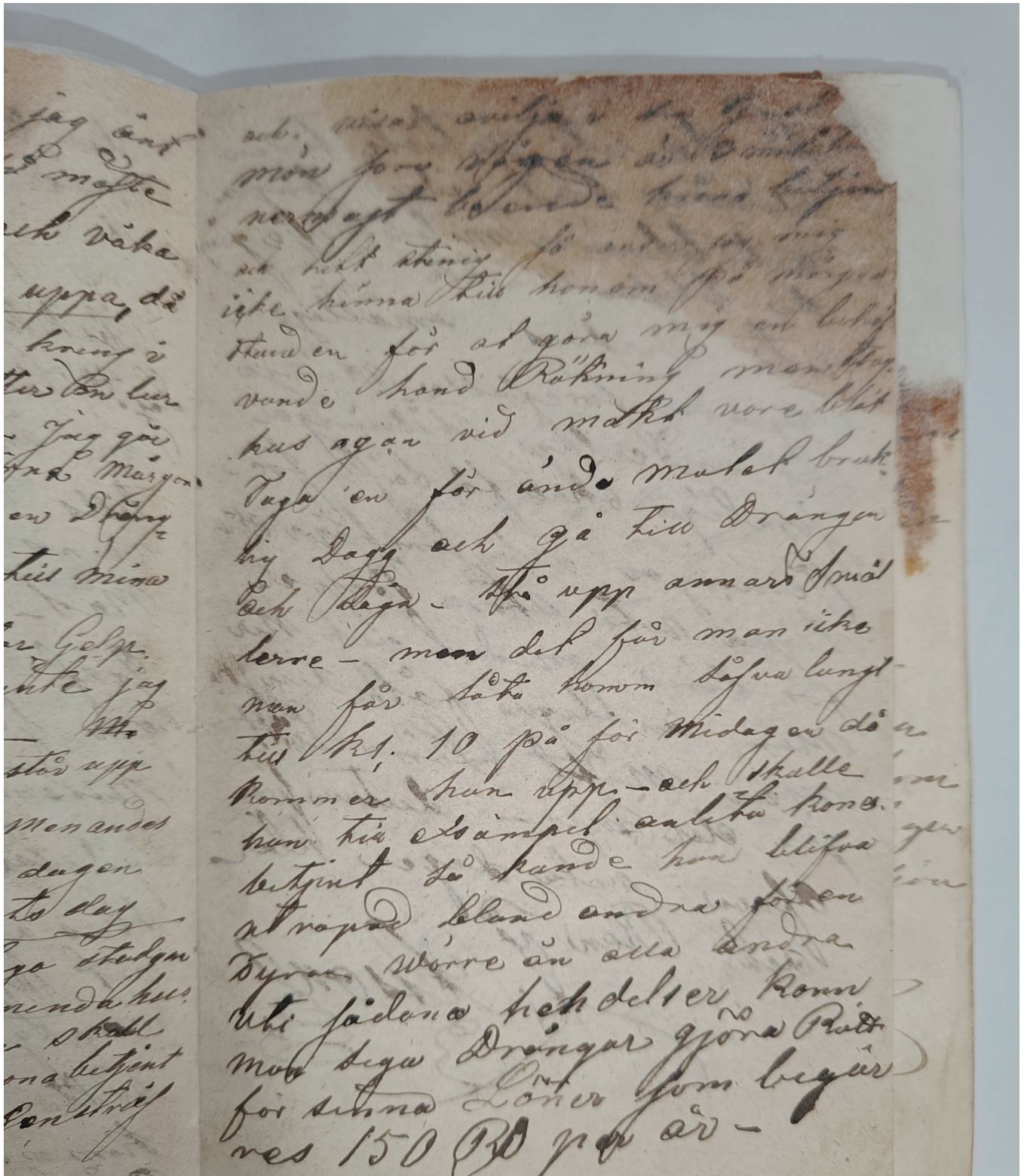
Ur Jonas Olssons dagbok: Om Mårگونen ner jag äntligen sjelf vaknad så måste jag till Drängarna och väka på de. Jag seger var uppa, då vrida de sig ett varf omkring i sängen och Taga sig åter en Lur på halft annat sekel. Jag går till stalet gifver hesterna mårگونfoder går in väntar, ingen Dräng kommer upp. Jag går till mina arbets stationer

wäntar på help af dem. Men kommer inte, jag går hem han säfver. Då går jag och och seger stå upp det är Dager icke menandes den stora uppståndelsedagen utan en vanlig arbetsdag och her (brytter?) Lego stadgan ändring mig den omnemda husagan är bårta att man skall anlita nermast kronobetjent om Tjenste Hjon av Gensträfviikt.

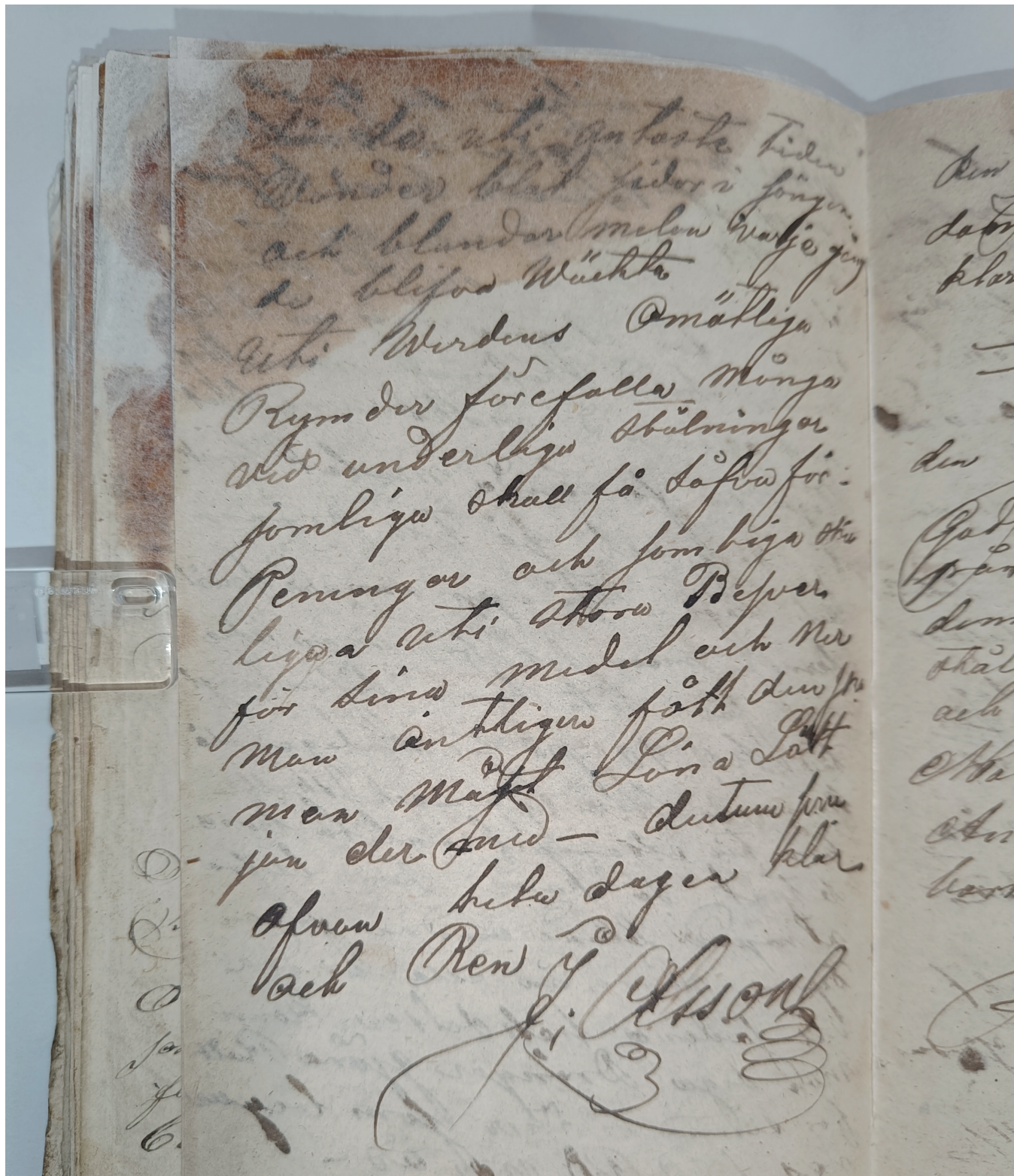
Ur Jonas Olssons dagbok: Och wisar oivilja i sin
tjenst men som vägen är 3 mil till nermost boende
kronobetjent och Litet stenig så anser jag mig
icke hinna till honom på mårgonstunden för at
göra mig en behöfvande handRäkning men stog
husagan vid makt vore blåt Taga en för ändamålet
bruklig Dagg och gå till Drängen och säga Stå upp

annars Smällere. Men det får man icke, man får
låta honom såfva lugnt till kl 10 på för midagen då
kommer han upp- och skulle han till exempel
anlita kronobetjent så kunde han blifva utropad
bland andra för en Tyran Wäre än alla andra uti
sådana hendelser kann man se Drängar göra
Rätt för sinna Löner som begäres 150 Rd per år.

Ur Jonas Olssons dagbok: *Då de uti antaste tiden wänder blåt sidor i sängen och blundar melan varje gång de blifva wäckte. Uti Werdens Omätliga Rymder förefalla Många vidunderliga stälningar somliga skall få såfva för Peningar och*

somliga skall ligga uti stora Besver för sina medel och ner man äntligen fått dem ska man Måst Löna Lättjan dermed. Datum som ofvan hela dagen klar och Ren. J. Olsson.

LEKTION 4

Bouppteckning som berättar om olika liv på 1800-talet

Målgrupp: Årskurs 7–9

Syfte: Få eleverna att reflektera kring olika levnadsvillkor under 1800-talet i Hälsingland. Tolka och reflektera över källor och vad de kan berätta om livet förr.

Vad kan man utläsa från en bouppteckning?

Vad kan man utläsa från en bouppteckning? En bouppteckning är ett dokument som görs när någon dör. I vissa fall gör man även bouppteckningar vid konkurser och skilsmässor. Den här typen av handlingar har upprättats sedan 1600-talet. I bouppteckningen skriver man ner allt som finns i den dödas hem. Dödsboets ekonomiska tillgångar och skulderna. Det betyder att bouppteckningar kan se väldigt olika ut beroende på vem som dött.

En fattig person hade ofta en kort bouppteckning, om ens någon alls, med få tillgångar. Medan en rik person ofta hade en längre bouppteckning på flera sidor. Alla tillgångar skulle skrivas ner, men också skulderna. Den här typen av dokument kan därför berätta en hel del om hur den dödes liv såg ut. Ansvaret för att uppteckna all egendom som fanns vid dödstillfället låg på de levande släktingarna, den närmaste familjen. Upppteckningen skulle ske inom tre månader efter dödsfallet och en skriven kopia skulle lämnas in till domstolen (häradsrätt eller rådhusrätt).

Uppgift

Läs bouppteckningar

Jonas Olsson, storbonde från Fågelsjö i Los.

Bouppteckning efter hans död 1895:

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0034019_00421#?c=&m=&s=&cv=420&xywh=607%2C28%2C7291%2C3229

Per Andersson, torpare från Oppli i Ljusdal.

Bouppteckning efter hans död 1894:

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0034019_00126#?c=&m=&s=&cv=125&xywh=647%2C244%2C8616%2C3876

Diskussionsfrågor

Titta i de båda bouppteckningarna.

- Vad står det?
- Vilka är deras tillgångar?
- Vilka är skulderna?
- Vad finns det för likheter mellan de båda bouppteckningarna?
- Vilka skillnader kan ni utläsa?
- Vad kan bouppteckningen berätta om livet i Hälsingland på 1800-talet?

Fördjupningsmaterial

Om bouppteckningar:

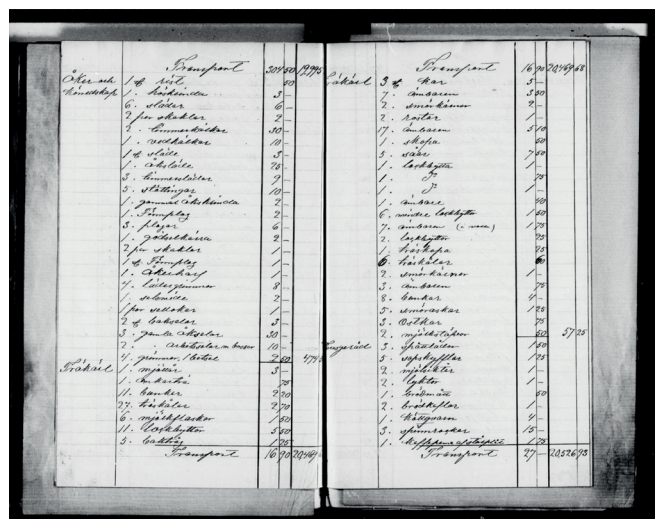
<https://www.arkivdigital.se/blog/tag/tillgangliga-bouppteckningar/>

Pdf om gården Bortom Åa:

https://www.regiongavleborg.se/globalassets/kultur/halsingegardar/broschyrer/svenska/hg_broschyr_bortomaa_enkelsidig.pdf

Gammelgårdens egen hemsida:

<https://www.fagelsjo.nu/>

År 1895 den 15, 16 och 17 juli förrättades
 af understecknade besjufvning efter
 hemmansägaren Jonas Olsson i Loos och
 Fögelby, hvilken född den 14 September
 1832, afled den 4 Maj innevarande år
 och såsom delegare i bost. efterlemnade:
 Anton Sigrid Andersdotter, ^{och} Blatter
 Chrintin, gift med Handlanden M. Persson
 i Fögelby, alla närvarande och biträden
 de beoränta vid uppgifvandet af bost.,
 som upptecknades och värderades i
 följande ordning.

<u>Förvärfvare:</u>				
<u>Fastighet:</u>	Hemmet Fögelby, gem. mät. N. 1, nytt N. 4 L. 1 A. om 15 4/730 Åresland, som den aflettne egt före ättenskapet på grund af köpeafhandling af den 8 Mars 1853 med del af Ljusdals Hårsals Rätt den 9 Mars 1877 med delad lag- part, upptages enligt näst föregående års teckning vor- de till			6500—
<u>Lösören:</u>	Montanta penningar vid Transport			6500—

Bouppteckning efter Jonas Olsson:

År 1895 den 15, 16 och 17 juli förrättades av undertecknade boupptecknings efter hemmansägaren Jonas Olsson i Loos och Fågelsjö, hvilken född den 14 september 1832, afled den 14 maj innevarande år och såsom delegare (delägare) i boet efterlemnade: enkan Sigfrid Andersdotter och dottern Christina, gift med Handlaren M. Persson i Fågelsjö, alla närvarande och biträdande hvarandra vid uppgivandet af boet, som upptecknades och värderades i följande ordning:

Tillgångar

Fastighet

Hemmanet Fågelsjö, gammal N:1, nytt N:1
Lit A om 154,730 Inesland, som den afidne egt före äktenskapet på qvarvid af käfre afhandling af den 8 Mars 1853 med deså af Ljusdals Häradsrätt den 9 Mars 1877 meddelad lagfart, upptages enligt nästföregående års taxeringsvärde till:

Lösören: 6500 :-

Kontanta hemmsägor vid transport 6500:-

N:o 46 Lundså 4.5.1894

46

År 1894 den 16 April förrättades Rättshandling
 efter Torparen Per Andersson i Öppli Sam ofled den
 11 Sittlidne Januari, och efter Sig lemnade Enkan
 Sigrid Andersson, samt med henne Sammanoflade
 fyra barn, nemligen;

- Dötter Charlina född den 17 oktober 1887.
- Sonen Anders född den 15 januari 1889.
- Dötter Cecilia född den 23 Augusti 1891.
- Dötter Kristina född den 1 September 1893.

Till förmyndare för de omyndiga barnen så an-
 hälls att Wälförlige Wäradsträtten förordnar någon
 dertill lämplig person.

Enkan tillkändes att uppgifva boet sådant det
 vid mannens dödsömnas befam, och att uppvisa alla
 boet rörande handlingar och Skiften, hwarefter
 rättsutredningen företogs följande;

tyg	En Torplägenhet med åbyggvad enligt Sednaste Tackseringsverde			300 00	300 00
tyg	1 ytt kistell 4 kr	1 ytt Sitt 1 kr		9 00	
	2 " ämbar 3:75 p	1 " Wäntare 1:50 p		5 25	
	1 " form 50 p	1 " flaskka 15 p		65	
	1 " kruka 1:50 p	2 " kaffepannor 4 kr		5 50	20 40
	2 " Soffor 20 kr	2 " Bord 3 kr		23 00	
	4 " Stolar 4 kr	4 " Sitt 1 kr		5 00	
	3 " kistor 2 kr			2 00	30 00
	1 " Bock 10 kr	1 " Sitt 4 kr		14 00	
	3 " Sitt 3 kr	1 " Skåp 1 kr		4 00	
	3 par Byxor 2 kr	2 " Västar 3 kr		5 00	
	2 ytt Skolar 75 p	2 par Vantar 50 p		1 25	
	1 " Väst 13 p	1 ytt Mössa 12 p		24	
	4 " Skjortor 4 kr	9 par Galonger 4:50 p		8 50	
	3 par Strumpor 1 kr	1 par Stölar 50 p		1 50	34 49
		Transport			384 89

Bouppteckning efter Per Andersson:

År 1894 den 16 april förrättades bouppteckning efter torparen Per Andersson i Oppli som avled den 11 sistlidne januari, och efter sig lemnade enkan Sigrid Andersson, samt med henne sammanafnade fyra barn, nemligen:

Dottern Karolina född den 17 oktober 1887

Sonen Anders född den 15 januari 1889

Dottern Cecilia född den 23 augusti 1891

Dotter Kristina född den 1 september 1893

Till förmyndare för de omyndiga barnen så anhålles att Wällafüge Häradsrätten förordnar någon dertill lämplig person.

Enkan tillsades att uppgivfa boet sådant det vid mannens dödstimma befanns, och att uppvisa alla boet rörande handlingar och skrifter, hvar efter uppteckningen förlagas följande.

Fastighet

En torplägenhet med åbyggnad enligt sednaste tackseringsverde

Koppar

1 st kittell 8 kr	1 dito 1 kr
2 " ämbar 3:75%	1 " Hämtare 1:50%
1 " form 50%	1 " flaska 15%
1 " kruka 1:50%	2 " kaffepannor 4 kr

Möbler

2 " soffor 20 kr	2 " bord 3 kr
------------------	---------------

4 " stolar 4 kr

3 " kistor 2 kr

Gångkläder

1 " Rock 10 kr

3 " dito 3 kr

3 par byxor 2 kr

2 st schalar 75%

1 " Hatt 12 %

4 " skiortor 4 kr

4:50%

3 par strumpor 1 kr

4 " dito 1 kr

1 " dito 4 kr

1 " tröja 1 kr

2 " västar 3 kr

2 par vantar 50%

1 H Mössa 12 %

9 par Calsonger

1 par stöflar 50%

Transport

384: 89

LEKTION 5

Hur vet vi det vi vet – analysera historiska bilder

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får reflektera över vad olika källmaterial kan berätta och hur urvalet av källor kan påverka historieskrivningen.

Historia är berättelser

Historia är berättelser om det som har hänt. Vår egen tids berättelse om dåtiden. Men hur vet vi det vi vet om historien? Ögat lurar oss i mångt och mycket och det vi ser och utläser ifrån bilder tolkar vi ofta utifrån våra egna erfarenheter och vår egen tid (normer, värderingar, synsätt etcetera). Vi måste komma ihåg att försöka utläsa från vilken tid bilder är tagna för att kunna sätta dem i en bredare kontext. Samtidigt bygger vår bild på hur vi tror det var det året när bilden togs. Hur var samhället när bilden togs? Vilka lagar och regler gällde under den tidsperioden? Vilka normer/oskrivna regler fanns det? Vad vet vi om den tiden egentligen?

Uppgift

Välj några av följande bilder som eleverna ska arbeta med. Du kan välja att använda alla bilderna i uppgiften, eller bara någon eller några av dem. Antingen arbetar alla elever med olika bilder, eller så jobbar hela klassen med samma. Låt eleverna diskutera och resonera i grupper och lyft därefter diskussionerna i helklass. Avsluta gärna lektionen med en gemensam diskussion om representativitet, var bildmaterialet kommer ifrån och vems perspektiv av historien vi får se.

Undersök

Låt eleverna titta närmare på bildmaterialet:

- Vad är det du ser?
- Vad ser du inte/vad finns inte?

- Vad tror du att du ser?
- Vad vill personen/personerna som tagit bilden att du ska se?

Beskriv bilden

- Hur ser människorna ut?
- Vad gör människorna på bilden? Hur är de klädda? Är det män eller kvinnor på bilden?
- Vilka yrken tror du att människorna har? Vad i bilden gör att du får information om deras yrken?
- Vilken samhällsklass tror du att människorna tillhör? Är de arbetare, bönder, medelklass eller överklass? Tillhör de olika grupper?
- Vad ser du i bildens bakgrund?
- Vilken miljö utspelar sig bilden i? Hur kan du se det?
- Varför har någon tagit den här bilden?
- Vad kan bildmaterialet berätta för oss om livet på 1800-talet i områden runt Hälsingland och Gästrikland?
- En ensam bild berättar inte allt. Kan bilden säga något om historien för hela samhället, för en grupp i samhället eller för en enskild människa? Motivera ditt svar!
- Vilka andra källmaterial kan komplettera källan så att vi får en bredare bild av historien?

Länk till fler bilder på digitalt museum:

<https://digitaltmuseum.org/0210914746338/traslotten-som-blev-varldsarv-ett-pedagogiskt-lektionsmaterial-for-att>

Byggnadsarbetarlag 1886 i Alfta.

Skinhandlare Stenlund, 1870-talet.

Bröllopspar.

Bröllop i Rengsjö 1902 mellan Margareta Eriksson och Erik Flodin

Bröllop på Jon-Lars 1917.

LEKTION 6

Varför heter Världsarvsgårdarna som de heter?

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får reflektera över världsarvsgårdarnas olika namn kopplade till exempelvis historiebruk och lokala naturförutsättningar.

Varför heter Världsarvsgårdarna som de heter?

De sju världsarvsgårdarna är uppkallade efter olika saker. Gårdsnamnen kan delas upp i olika grupper som de fått sina namn från.

Naturförutsättningar

En vanlig kategori handlar om gårdens läge eller naturförutsättningar i förhållande till varandra. Exempelvis Västergården eller Ystegårn (som låg väster respektive öster om granngården).

Personnamn

Det vanligaste är att gårdarna bär namn som kommer från olika personer. Ofta efter den man och bonde som ägt gården. Exempelvis Ol Pers från ägaren Olof Persson. Det är husbondens makt som här avspeglas i gårdsnamnet. Mansnamn på gårdarna är absolut vanligast.

Yrkesbeteckningar eller titlar

Även detta är ganska vanligt. Namnet Skinnars visar att bonden en gång haft skinnberedning som bisyssla.

Undersök Vad heter de olika världsarvsgårdarna?

Vad heter de olika världsarvsgårdarna? Var kommer namnet ifrån? Är det nya eller gamla namn? Skriv upp de olika namnen på tavlan och låt eleverna spåna fritt innan du som lärare presenterar svaren.

Gästgivars

Gårdsnamnet kommer från det gästgiveri som drevs på gården under 1600- och 1700-talet. (Yrkesbeteckning/titel)

Kristofers

Gården har fått sitt namn efter Kristoffer Persson som bodde på gården under Karl XI:s tid. (Personnamn)

Pallars

Namnet kommer från bonden Pär Larsson som ägde gården på 1500-talet (Personnamn)

Jon-Lars

Namnet kommer från bonden Jon Larsson som ägde gården på 1600-talet. (Personnamn)

Bortom Åa

En å skiljer gården från övriga hus i byn som har inspirerat namnet Bortom Åa. (Naturförutsättningar)

Bommars

Gården Bommars nämns redan i 1542 års jordebok som Oppigården. Namnet Bommars kommer från den nya ägarfamiljen som köpte gården under 1900-talet vilka tidigare bodde på gården ”Bomma” i Järvsö. (Naturförutsättningar)

Erik-Anders

Namnet kommer från Erik Andersson som lät bygga gården på 1820-talet. (Personnamn)

Gården Bommars.

LEKTION 7

Vad heter platserna där ni bor?

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får reflektera över namn på olika platser kopplat till exempelvis historiebruk och lokala naturförutsättningar.

Vems historia?

Våra gemensamma vägar, gator och skolor har ofta olika namn. Men varför heter de som de gör tror ni? Vad/vem har namngett dem? Vilken del av historien eller vems historia, vill vi lyfta fram med namnen på de här offentliga platserna?

I Hälsingland och Gästrikland finns platser som präglats av de människor som bott eller arbetat här. Exempelvis samer (*Lappmyra* i Hälsingland) och ryssar (*Ryssvägen* i Ljusdal). Det finns namn som hänger ihop med olika verksamheter som tidigare funnits här. Exempelvis järnhantering (*Järnverksleden* i Sandviken eller *Slaggstensvägen* i Forsbacka) och lintillverkning (*Varpvägen* i Sörforsa). Namnen kan också ha religiösa kopplingar eller kopplingar till historiska personer med makt (*Drottninggatan* i Gävle).

Undersök

Gå på upptäcktsfärd i närområdet

Titta på en karta eller ge er ut på upptäcktsfärd i ert närområde och ta reda på vad olika platser, gator, skolor och torg heter. Beroende på var ni bor kan det se olika ut.

- Skriv ner alla namn ni ser.
- Kategorisera dem efter olika typer av namn. Exempelvis namn på personer eller människor, namn efter hur omgivningarna ser ut, namn efter olika verksamheter som tidigare funnits på platsen.
- Vilka mönster ser ni?

- Om namnet kommer från historien, vem eller vad har namngett platsen? Varför har man valt att lyfta fram just de namnen här?

Namnge en egen plats!

Elevernas uppgift är nu att namnge en egen plats. Det kan exempelvis vara att skolan som de går i ska byta namn. Vad tycker eleverna att skolan ska heta i stället? Varför? Låt alla elever reflektera enskilt och lyft därefter diskussionen gemensamt i klassen.

LEKTION 8

Gissa föremålen!

Målgrupp: Årskurs 1–3, 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får undersöka och reflektera över vad olika föremål kan berätta om historien och livsvillkoren för människor förr. De tränar också på att använda historiska källmaterial och fundera över vad de kan berätta.

Fråga föremålen

Gamla föremål kan berätta mycket om livet förr. Låt eleverna undersöka och reflektera över olika fysiska föremål och hur de kan användas som en historisk källa.

Undersök

Ta fram 10–15 stycken gamla föremål. Det kan vara saker som finns på skolan eller som finns på den lokala hembygdsgården/hälsingegården/forngården. Eller så kan det vara saker som du som lärare har hemma. Föremålen ska gärna vara av olika material och ha olika användningsområden. En annan variant är att varje elev tar med sig en gammal sak hemifrån och så får de andra i klassen gissa vad det är.

Eleverna ska två och två eller i mindre grupper gissa vad det är för föremål.

Låt dem fundera över:

- Hur ser det ut?
- Vad är det för material?
- Hur känns det att hålla i?
- Låter det?
- Luktat det?
- Hur gammalt är det?
- Vad kan det ha använts till?
- Finns det något liknande som vi använder idag?

Lektionernas koppling till Lgr22

Undervisningen i ämnet *historia* ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

- kunskaper om händelser, aktörer och förändringsprocesser under olika tidsperioder samt om historiska begrepp och långa historiska linjer,
- förmåga att ställa frågor till historiska källor samt att tolka, kritiskt granska och värdera dessa, och
- förmåga att reflektera över hur historia kan brukas i olika sammanhang och för olika syften.

Undervisningen i ämnet *religionskunskap* ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

- kunskaper om religioner och andra livsåskådningar samt om olika tolkningar och varierande praktiker inom dessa,
- förmåga att kritiskt granska frågor som rör relationen mellan religion och samhälle, och
- förmåga att resonera om etik, moraliska frågor och livsfrågor utifrån olika perspektiv.